

Scuol üsanzas e tradiziuns

Ardez
Ftan
Guarda
Scuol
Sent
Tarasp

Cuntgnü

Ardez

Babania „Il bal da la schocca cotschna“	5
Chalandamarz	8
San Jon	10
Silvester e Büman	11

Ftan

Schüschaiver	12
Chalandamarz	14

Guarda

Chalandamarz	17
Cuvits	19
Schelpcha	20

Scuol

Pangronds	23
Hom Strom	24
Chalandamarz	30
Silvester	33

Sent

Babania	34
Chalandamarz	35
La Traversada	37
A Sent be rumantsch	39
Cumedgia	41

Tarasp

Chalandamarz	44
Corpus Domini	47
La Nossadonna d'avuost	47
La Festa dals trais rais	47

Reglas per sunar ils sains	48
---	-----------

Introducziun

«La cultura, la lingua, las üsanzas e las societats in mincha fracziun vegnan promovüdas eir dal cumün fusiunà, quai per rinforzar l'identità da mincha lö.»

Perder l'identità - quai es üna da las temmas principalas cur chi va per fusiunar cumüns. Perquai as pudaiva leger quista frasa aint illa missiva pella votaziun davart la fusiun dals 6 cumüns d'Ardez, Ftan, Guarda, Scuol, Sent e Tarasp, la fin da marz 2014. Las experienzas dals ultims 3 ons han muossà cha las üsanzas illas singulas fracziuns vegnan propcha celebradas inavant, almain per gronda part. Quai fa plaschair.

Ün plaschair tuot special n'haja gnü cur ch'eu n'ha vis il cudeschin da Sara Rauch. Il fat ch'üna duonna giuvna indigena s'interessa pellas üsanzas e tradiziuns da nos cumün es ün segn fich positiv per l'avegnir da quellas.

Sara Rauch ha tschernü quist tema per sia lavur da maturità. Il resultat es üna documentaziun cumplessiva e detagliada chi fa plaschair da leger. Il cudeschin - illustrà cun bellas fotografias chi dan ün purtret viv da las singulas üsanzas - es da gronda valur per nos cumün. La suprastanza cumünala ha decis perquai da til edir e distribuir a tuot las chasadas.

Eu giavüsch a tuot las lecturas e tuot il lecturs bun divertimaint! A Sara Rauch ingrazcha cordialmaing per seis ingaschamaint a favur da nossas tradiziuns.

Scuol, Chalandamarz 2018

CUMÜN DA SCUOL

Christian Fanzun

Capo cumünal

Sün via

Als 1. schner 2015 han fusiunà ils cumüns da Guarda, Ardez, Ftan, Tarasp, Scuol e Sent. Ün giavüsch dals anteriurs cumüns d'eira, cha las üsanzas nu gïajan a perder pervi da la fusiun. Tschertas üsanzas politicas han pers lur funcziun tras la fusiun, ma la gronda part da las üsanzas s'haja pudü mantgnair.

Per mai d'eira important cha tuot quista roba vegna documentada e nu gïaja in invlidanza. Eu n'ha gnü plaschair da retscherchar davart quistas üsanzas e n'ha gnü interessants inscunters cun glieud da mincha fracziun cun ün fich grond savair d'üsanzas e tradiziuns localas. Cun scriver ils texts n'haja realisà chi'd es magari difficil da separar üsanzas da tradiziuns e chi dà adüna darcheu intersecziuns, ma cha tuottas duos han üna grond'importanza pella vita culturala in noss cumüns. I dà prunas d'üsanzas e tradiziuns in nossa val, ma per chi resta survisibel n'haja stuvü am restrendscher a quellas dal cumün da Scuol.

A mai paraiva interessant da verer co cha ün'üsanza vain celebrada in mincha cumün ün pa different. Meis böt d'eira da dar üna survista da las üsanzas principalas e da quellas chi'm parai-van insolitas. Eu speresch chi fetscha plaschair da leger quista lavur e ch'ella resta üna documentaziun interessanta, eir sch'ün o l'oter evenimaint nu vess plü da gnir festagià.

Chaland'avrigl 2017

Sara Rauch

Babania

„Il bal da la schocca cotschna“

Da plü bod gniva festagià Babania, o il Bal da la schocca cotschna, co cha quist'üsanza vain eir nomnada ad Ardez, adüna ils 6 da schner. Hozindi es quai adüna la sonda chi'd es il plü daspera als 6 da schner, cun quai cha d'ürant l'eivna nu sun d'in-

tuorn tuot ils giuvens. Da plü bod d'eira quist l'üsanza per metter insembel pêrins. Hozindi es quai simplamaing ün di da festa pella giuventüna d'Ardez.

La davomezdi a las quatter vegnan insembel tuot las mattas illa chasa cumünala. Las assessuras da la suprastanza han ün cylinder cun aint scrittins cun sü tuot ils noms dals giuvnots. Las mattas as mettan sü tenor età e la plü veglia tira sco prüma ün scrittin. Il mat ch'ella tira es seis partenari da Babania. Mincha nom vain notà per chi nu possa gnir fat imbruogl. Schi s'ha gnü üna jada

üna dispitta cun ün dals giuvens o schi dà alch problem privat, as poja dir quai ouravant. Lura vegna guardà cha quels duos nu stopchan ir insembel al Bal da la schocca cotschna.

Cur cha mincha matta ha trat oura a seis partenari van adüna trais mattas insembel pro'l marus da Babania ad annunzchar chenüna chi'd es la marusa. Il mat sto ingiavinar quala chi'd es la sia. El sto avair pront quatter tschiculattas, duos pella marusa e per tschellas per minchün'üna. Pro'l mat baivan ellas ün sanin. Davo ch'ellas sun idas pro lur marus vana a chasa a trar aint il costüm engiadinai. Ils mats tiran aint frac e cylinder. A las set e mez va mincha mat per la marusa e lura vana ourasom cumün pro l'hotel Alvetern, ingio chi's chattan cun tschels pêrins. A las ot as mettan sü ils pêrins pel cortegi tenor l'età da la matta. Dürant il cortegi chantan els chanzuns da Babania.

Cur chi daiva amo blers pêrins da Babania ad Ardez as giaiva illa sala polivalenta a far festa. Tuot chi pudaiva ir a verer ed i daiva eir ustaria e musica. I d'eira uschè cha'ls mats stuvaivan pajar tuotta saira il dabaiver a las mattas e las mattas vaivan da pajar la tschaina. Las mammas da las tschinch mattas las plü giuvnas stuvaivan servir la tschaina. La tschaina da mezzanot da Babania es amo adüna la listessa. I dà ravitscha cun panzetta e costinas. Schi sun pêrins spus tanter dad els, ston quels spordscher la panzetta. Hozindi vain tuot pajà our da la chascha da giuventüna. Els piglian aint ün bel rap culla entrada dal bal, il qual ha lö la saira. A bal vegnan giuven e vegl dad Ardez e cuntuoorns.

Chalandamarz

Ad Ardez vain il Chalandamarz festagià, sco cha'l nom disch, als prüms marz. A bunura, ün quart avant las ot as ramassan tuot ils uffants cun lur mandura da chalandamarz, la quala vain missa a disposiziun da glied da cumün, ourasom cumün. Mats e matas fin 7avla classa han tuots üna s-chella, quatter dad els sun chaschiers. Il cortegi tils maina da piazza a piazza ingio ch'els chantan adüna ün pèr chanzuns. Intuorn las nouv e mezza rivan els pro la staziun ingio ch'els survegnan adüna ün panin ed üna tschiculattina cun alch dabaiver. Tradiziun esa eir chi dà sper la marena amo caramellas ed ustrida. Davo la marena cuntinue-schna il cortegi fin a mezdi.

il puob, il paster, il chandant ed il signun

Avant la fusiun dal cumün da Scuol sunaivan l'üna e mez ils sains, ed i vaiva lö la saramantaziun. Eir la società da musica d'eira preschainta ed il capo tгнаiva ün pled. La fracziun d'Ardez ha giavüschà dal capo nouv da gnir eir inavant a Chalandamarz ad Ardez a tgnair ün pled. Eir il rapreschantant da cumün es da la partida ed eir il vin chod nun es i a perder culla fusiun. Da las set fin mezzanot ha lö il ballet da Chalandamarz. Dürant il bal daja diversas producziuns sco per exaimpel ingiavineras o chant, ma eir la polonesa da Chalandamarz nu das-cha mancar! A bal es adüna preschainta blera gliעד. Ils uffants survegnan üna marendina d'ürant la saira. Daspö ün pèr ons s'haja decis da rumir sü la sala directamaing davo il bal. Eir ün genitur resta là a güdar. Davo pon tuots ir a chasa e giodair las vacanzas da Chalandamarz sainza stuvair gnir il di davo amo üna jada a rumir.

San Jon

La festa da San Jon vain festagiada als 24 da gün. Fingià oura vant fan ils mats da scoula svesa lur squittas. Il di da San Jon as ramassan els a las 04.00 oura Bröl Dadaint pro'l bügl. Els han ün charrin cun sü sadellas implidas cun aua. Cun charrin e squittas vana a chasa pro mincha matta e duonna na maridada. Per chi sapchan precis pro chi chi han dad ir, fana üna glista cun sü tuot ils noms. Pro la glied attempada nu vana.

Davant chasa sbrajan els lura üna ter pezza: „San Jon, San Jon, ingio es l'öv?”. Lura ston las giuvnas manar l'öv schi nun han fingià miss oura ün. Sch'üna dad ellas as lascha verer, schi vegn'la büttada i'l prossem bügl.

Davo lur gir as ramassan els e scumpartan ils övs. Mincha classa ha fat giò ingio ch'els van a far övs in painch da culazchun. Davo avair mangià da cumpagnia vana stanguel morts a scoula.

Silvester e Büman

Als 29 e 30 da december va la giuventüna d'Ardez a chantar d'al-grezcha. Els vegnan insembel e chantan süllas plazzas da cumün ingio chi'd es gliedud chi taidla. Minchatant daja eir amo vin chod. Eir il di da Silvester vain la giuventüna insembel davo predgia per chantar trais chanzuns d'algrezcha per tuot il cumün intuorn. Perquai cha a Silvester nun sun d'intuorn uschè bliers giuvens, s'haja dumandà dal 2016 la prüma jada al coro da gnir a güdar a chantar ed i s'ha chantà be sün üna piazza. Davo as vaja a chasa a mangiar tschaina culla famiglia. Da plü bod vaiva lö la bunura da Büman a l'üna la radunanza generala da la giuventüna. Davo radunanza giaiva la giuventüna a far maloms, voul dir a ramassar roba chi d'eira davant porta e tilla metter aint e sün bügl. Eir il ir da chasa a chasa a baiver il sanin nu das-chaiva mancar. Quist s'ha planet scholt, cun quai cha la radunanza nun es plü la not da Büman. La gliedud nu vaiva neir na tant gust chi gniva tut davent lur roba e per part eir donnagià.

A bunura da Büman van tuot ils scolars fin a mezdi da chasa in chasa a giavüschar ün bun on e pel rap. Tscherta gliedud metta grond pais cha il prüm chi sclingia sün porta stopcha esser ün mat, ad oters es quai listess.

Schüschaiver

A Ftan vain celebrà la sonda avant il prüm lündeschdi da favrer la festa da Schüschaiver. Avant la fusiun vaiva lö a Schüschaiver la saramantaziun dal cussagl da cumün, dal cussagl da scoula e da tuot las cumischiuns chi vaivan üna tscherta respunsabilità. I nun es però be ün ritual da la politica locala, dimpersè eir üna festa per la giuventüna.

L'avantmezdi pisseran ils mats cun char e chavagl per la laina chi serviva üna jada per far la tschaina per l'on davo. Il bös-ch vain amo adüna schmers a man. La saira vain organisà üna concorrenza publica da la giuventüna, ed il vendschader survain lura la laina dal bös-ch schmers.

Las mattas van insembel inclur a giantar, ed intuorn l'üna s'in-scuntran ellas culs mats. Ellas i'l custüm engiadinais, e'ls giuvens, be ils nubils, cun brastoc. In chasa d'üna da las mattas vain trat la bös-cha pels pèrins. Cur cha minchüna ha trat oura a seis partenari da Schüschaiver, daja ün cortegi culla musica da Ftan. Davo

il cortegi daja ün pled dal capo ed alch rapreschantaziuns dals scolars plü giuvens, avant co chi vain dat liber il bal. Il bal da Schüschaiver es ün bal cun musica populara. Las prümas trais trais-chas sun pella giuventüna. Davomezdi as balla, as staja da cumpagnia e's mangia insembel üna buna marena. La saira daja ün bal organisà da la giuventüna. Quist bal ha musica moderna ed i vegnan eir blers giuvens d'oters cumüns a festagiar quist di insembel cun quels da Ftan.

Chalandamarz

Il Chalandamarz da Ftan es ün pa oter co il tipic Chalandamarz cha minchün cugnuoscha. Sumgliaint in tschels cumüns sun a Ftan be 'ils talocs'. 'Ils talocs' sun ils uffants da scoulina chi van in venderdi a bunura avant la sonda da Chalandamarz intuorn cumün a ramassar raps e dutscharias. A Ftan nu vegnan chanta-das ingünas chanzuns quel di. Els han aint la blusa da paurs e lur s-chellinas sun decoradas cun rösas.

Il venderdi davomezdi as ramassan ils mats da scoula per soflar sü lur passa 400 vaschias da porch chi douvran la sonda pel cor-tegi.

In venderdi saira va tuot la giuventüna in mascra tras cumün a far canera. Ingio chi stan cuntschaints aintran els a baiver ün pêr sanins. Al listess mumaint van ils scolars cun ün transporter tras cumün a sparpagliar las vaschias pel di davo.

ils uffants mascrats (il seguond da dretta culla bullavitra)

ils mats dan cullas vaschias da porch

Sonda avantmezdi festageschan ils uffants da scoula l'üsanza da Chalandamarz. Tuots sun mascrats da maniera ch'ingün nu tils cugnuscha. Minchün dad els ha üna o duos vaschias da porch sofladas sü, cullas qualas els dan giò pella rain, impustüt a lur conscolaras. Quellas han da's zoppar d'ürant l'avantmezdi, però vers la posa vegnan ellas lura oura. Sch'üna matta nu gniss oura o stess dafatta a chasa, schi nu pudess'la ir al bal o nu gniss simpla maing na acceptada da tschels. Ma i dà d'inar üna jada üna chi nu less tour part a quist'üsanza. Hozindi nu sun ils mats neir plü uschè grobs cun lur conscolaras. Ellas survegnan pel solit dafatta be üna lavada da naiv o chi vegnan bogradas cun confetti. Tuot ils uffants, musica cun orgel da man ed eir blera glied d'utrò as partecpescha a quist cortegi. Eir d'ürant il cortegi vaina cloccà. Uriundamaing d'eira quai ün ritual da früttaivlezza. Il porch es nempe alch früttaivel, e perquai vegna dat a las giuvnas cun vaschias da porch per chi vegnan früttaivlas. Sch'ün dals mats

dvainta massa agressiv e clocca massa ferm, schi's discha da tour giò la mascra, e lura schmettan els subit. I füss üna varguogna da stuvair tour giò la mascra. Ils trais mats ils plü vegls sun trats aint sco pulizists, tuot in nair. Il plü vegl dad els ha sü la bullavitra, chi'd es üna mascra cun pail da chavra. Cun quella vegna eir dat giò pella rain. A mezdi hana da tour giò la mascra e lur cortegi da Chalandamarz es a fin.

ün dals charrins da la giuventüna

Davomezdi ha lö il Chalandamarz da la giuventüna. Eir els van mascrats, pel solit in pitschnas gruppas, tras cumün e cloccan als aspettatuors. Els cloccan impustüt als giuvens e maridats. Eir pro els daja minchatant vaira battostas, ma ingün nu's dosta, cun quai chi'd es scumandà da's dostar cunter la mascra. A las duonas büttan els bod be davo confetti. La giuventüna zambriescha minch'on ün pêr charrins tenor ils temas da la gruppa. I dà eir üna caravanna principala chi ha sü fotografias, versins ed istorginas da roba chi'd es capitada d'ürant l'on, saja quai chi'inchün ha fat sü üna jada üna stuorna o eir simplamaing roba ch'els han passantà in cumpagnia. Aint il charrin principal transportan els las vaschias e'l confetti d'ürant il cortegi. Quist ritual chi va da l'üna fin las tschinch, maina tras cumün e finischa sün plazza da scoula. La giuventüna fa minch'on üna gazetta da Chalandamarz cun fotografias e texts sur da l'on passà. Quista vain vendüda per nouv francs ed ha passa 40 paginas.

La saira ha lö per tuots il ballin da Chalandamarz. D'ürant la saira daja preschantaziuns e per las ündesch vain preparada üna marena cumünaivla chi vain sporta da la giuventüna.

Chalandamarz

Fingià eivnas avant il grond di da Chalandamarz van ils mats in tschercha da lur plumpas.

Als 28 favrer a las ot as radunan tuot ils uffants pro la scoula. Els han aint üna chamischa da paur e sü üna chapütscha cotschna. Els as mettan in lingia e van s-chellond tras cumün ed intuorn mincha bügl. Ils duos ils plü vegls van ouravant culla bachetta. Davo seguan ils oters, tenor età, culla plü gronda plumpa a la plü pitschna.

Davomezdi vegnan ils uffants manats cun ün auto da posta giò Giarsun. Eir là vana a s-chatschar l'inviern.

La saira ha lö il ballin da Chalandamarz. Da temp in temp vain interrupt il bal cun producziuns dals scolars. Eir üna marena vain missa a disposiziun. I vain festagià fin pella not aint.

Il di davo, dimena ils prüms da marz, van ils uffants amo üna jada tras cumün. Las mattas han aint lur costüms engiadinais. Ils uffants chantan chanzuns da prümavaira. Ils mats s-chellan tras cumün ed aintran in mincha chasa chi ha avert la porta. Illas chasas fan els trais rundas e van lura illa prosma. Eir intuorn mincha bügl da cumün vana trais jadas. Las mattas chantan, ma ellas nun han ingüna s-chella.

A Guarda es il Chalandamarz l'üsanza la plü cuntschainta. Quist es sgüra il cas eir causa la cuntschainta istorgia dal Uorsin.

Cuvits

Cuvits d'eira ün'üsanza dals homens e da la politica. Quist'üsanza seguiva davo il Chalandamarz.

A Guarda vaivan lö las tschernas pels commembers dal cussagl da cumün adüna ils 20 da schner. In uffizi entraivan quels però pür la segunda sonda da marz.

I d'eira üsit cha'ls scolars faivan ün bel pop da naiv, al qual i gniva miss sü il di da cuvits ün chapè.

Avantmezdi s'inscuntraivan il cussagl da cumün vegl e'l nouv per ün aperitiv. Ils sain grond sunaiva a las ünbesch e la gliued as radunaiva sün Plaz, davant la baselgia. Il capo tгнаiva ün pled e'ls uffants chantaivan chanzuns da Chalandamarz.

Davo seguiva la saramantaziun dals rapreschantants dal cumün, da la cumischiun da god e dals revisurs da cumün. Schi d'eira gnü elet ün nouv capo, gniva stumplà giò il cheu dal pop da naiv. Quai faivan ils uffants davo la festa. Il nouv capo tгнаiva amo ün pled avant chi d'eira ura da gantar.

Davomezdi as radunaivan las duonnas e'ls homens in ustaria. Quella davomezdi as pudaiva confessar tuot quai chi d'eira capità d'ürant l'on e chi staiva sül cour. Pel solit d'eiran quai salamuoiras umoristicas. La lezcha dal capo d'eira da tour posiziun a quai e da provar da manar tuot ad üna buna fin. Quai nu d'eira adüna tant simpel.

Las mattas faivan quist davomezdi caramellas. Ils mats improvai- van d'involar quellas. Da plü bod daiva amo ün bal la saira.

Daspö la fusiun dal cumün da Scuol l'on 2015 nu daja plü cuvits, cun quai chi dà be amo ün cussagl da cumün per tuot las fracziuns.

Schelpcha

La schelpcha ha lö üna fin d'eivna da settember. Id es il di, cur cha las vachas tuornan dad alp.

Da plü bod preparaivan ils paurs lur tragliuns, cun quai cha la via d'eira stippa e crappusa. A bunura bod as mettaivan ils paurs in viadi vers l'alp, ingio chi gnivan scumpartits ils prodots. In cum-pagnia chaminaivan els lura vers Plan da la Pausa. Sül Plan da

il fö da la schelpcha

Dors, chi'd es be daspera, pasculaivan las vachas. Ils mats tillas perchüraivan cun lur giaischlas. Cur cha la schelpcha rivaiva, schi stuvaivan els impizzar la mantunada da laina ch'els vaivan preparà fingià la dumengia avant.

Il fö da la schelpcha es ün elemaint simbolic per la forza, pel pla-schair ed ingrazchamaint a Dieu. El d'eira eir ün segn a la duonna dal cheu d'alp da verer chi saja pront il giantar per tuot la cum-pagnia. Sün alp daiva duos cheus d'alp. Üna duonna d'eira re-spunsabla pel giantar avant co ir ad alp e la seguonda per cur chi tuornan d'alp.

Eir las mattas d'eiran rivadas intant sül Plan da la Pausa. Ellas vai-
van cun sai püschels da fluors per guarnir ils chapels dals mats e
per imbellir il cortegi.

Tuot la cumpagnia partiva, chantond e sventulond binderas,
vers cumün. Giò'n cumün gnivan s-chargiats ils tragliuns ed ils
prodots miss i'ls schlers. Vers saira rivaivan las vachas e natüral-
maing eir la zendra, decoradas cun fluors, giò'n cumün. La saira
daiva amo üna tschaina da cumpagnia ed ün bal.

Quist'üsanza ha pers l'atmosfera ch'ella vaiva üna jada. I nu dà
plü tants paur in cumün. I s'ha però mantgnü quist'üsanza plü
bain pussibel. Ils prodots mancan, cun quai cha'l lat riva hozindi
tras la lingia da lat in chascharia ed ils tragliuns sun gnüts rim-
plazzats tras maschinass. Il cortegi cun las vachas ha survgnü
daplü importanza.

Pangronds

Pangronds es ün'üsanza chi vain festagiada be a Scuol. L'üsanza da Pangronds vaiva fin avant pacs ons adüna lö al Firà da Nadal. Daspö duos ons vain Pangronds festagià il prüm venderdi davo las vacanzas da Nadal. Il davomezdi van ils mats da prüma fin ses'avla cun lur schlitras ed ün sach intuorn cumün ed in mincha chasa, ingio chi sta üna da lur conscolaras, van els pel pangrond e cloman „A mai ! Dà a mai !“. Mincha classa va dapersai. La matta surdà lura ün pan cun paira o üna tarschoula a quel mat ch'ella ha il plü gugent.

Davo cha'ls mats han fat lur gir intuorn cumün as radunan tuots, eir las mattas e'l magister, pro ün mat a chasa a far marena. Dürant la marena sezza la matta sper quel mat chi ha survgni seis pangrond. Da marena daja ils pans cun painch e cacau chod. Il rest dal davomezdi as vaja culla marusa culla schlitra. Sch'ün mat ha survgni plüs pangronds ed ün oter ingün, lura va üna da sias marusas cun quel culla schlitra.

la matta surdà seis pangrond

Hom Strom

Las preparaziuns pel Hom Strom cumainzan fingià d'utuon. Ün di da bell'ora va tuot il s-chalin ot sün ün chomp a tschunker il strom. Ün pair semna aposta ün toc chomp cun sejel pel Hom Strom. Il strom vain manà in ün tablà giò Punt, ingio ch'el resta sur inviern.

L'üsanza da l'Hom Strom ha lö adüna la prüma sonda da favrer. Ils uffants e'ls magisters s'inscuntran davo giantar giò'n Plaz. Là survain mincha classa ün'incumbenza. Ils plü giuvens mainan sü il strom fin sün Plaz, oters fan ustaria o ston scuar la piazza cur cha l'Hom Strom es a fin ed ils plü vegls fan las cuas.

Far las cuas nun es però uschè simpel. I douvra forza e concentraziun, perquai cha las cuas ston avair üna tsherta grossezza per avair ün bun retegn. Las cuas vegnan plajadas intuorn il lattun, chi vegn stort davoman. Cur cha l'Hom Strom es gross avuonda, vegn lià intuorn amo ün zich filfier.

A las ses e mez vain l'Hom Strom transportà cun ün char da Plaz vi'n Gurlaina. Tuot ils scolars plü vegls sun preschaints e tiran il char. Vi'n Gurlaina vegna'l miss in pè cun agüd da s-chalas. Til metter in pè mettan ils magisters cun agüd dal cussagl da cumün ed oters agüdots. Id es adüna fascinant da verer quist proceder chi pretenda gronda concentraziun.

Ün quart da las ot vegnan impizzadas las bombas cha'ls scolars da la 9avla classa han fat. Las bombas vegnan fattas our da sdratscha liada cun filfier e bognadas aint in petroli. Ils scolars han aint las blusas da paur e sventuleschan las bombas, quist es adüna ün spectacul fich attractiv. Cur chi batta las ot, impizzan ils scolars l'Hom Strom. Tuot chi chanta la chanzun da l'Hom Strom e guarda ad ir in ot las flommas.

Chanzun da l'Hom Strom

L'Hom Strom es ün bel hom
ün hom da nom e pom
chi metta sü il buol
a nos cumün da Scuol

Cul strom cha'ls paurs ans dan
ils mats las cuas fan
plajond sün ün lattun
infin ch'el es grondun

Dret sü til implantain
la saira til ardain
e tuot la glieud dal lö
s'allegra da seis fö

Las flommas van in ot
portond al Segner lod
chi'ns dosta dal malom
eviva nos Hom Strom

Men Rauch (1954)

Chalandamarz

Las preparaziuns pel Chalandamarz cumainzan fingià als prüms da favrer. A partir da quel di das-chan ils scolars nempe schlop-par la giaischla in cumün. Els exerciteschan pella gara da schlop-par la giaischla chi ha lö davo il cortegi da Chalandamarz.

Al di da Chalandamarz as radunan tuot ils scolars, mats e mattas, a bunura sün piazza da scoula per chantar aint ün pêr chanzuns. Cun quai chi dà duos cortegis, as spartan els sü i'ls cortegis Scuol sura e Scuol sot. Tschertas classas survegnan incumbenzas specialas. Quels da la 6avla classa portan adüna in duos las plumpas grondas. Il charrin vain trat da quels da la 7avla classa e quels da l'8avla classa sun ils chaschiers. Il rest dals scolars gronds sun ils pasters. Mincha cortegi ha duos dirigents o dirigentas. Quist'incumbenza survegnan adüna quels da la 9avla classa.

Tuots han aint üna blusa da paur e sü obain üna chapütscha o ün chapè da paster decorà cun fluors da palperi. Ils dirigents van ouravant al cortegi. Ils pasters cun lur giaischlas guardan ch'in-gün nu scappa dal cortegi. Süllas plazzas da cumün as mettan els sü in üna mezza glüna e chantan ün pèr chanzuns chi plaschan a giuven e vegl. Impustüt pel giast es il Chalandamarz alch fich special ed els giogan adün'ün mez muond a tadar a chantar als uffants ed a verer a schloppar la giaischla.

Vers las nouv as inscuntran ils duos cortegis sün Trü, e da là davent van els insembel sülla chasa Puntota a far marena. Davo üna bun cacau chod ed ün panin as vaja inavant vers l'Ospidal, giò tras il Stradun e per finir il cortegi as chanta amo üna jada sün piazza da scoula. Là cuntinua culla „gara da schloppar la giaischla“. Tuot ils uffants han la schanza da muossar quant bain chi sapchan schloppar la giaischla. Minchün sto schloppar sia giaischla per ün minut e survain puncts dad 1 fin 10 da la gürìa, chi'd es missa insembel da magisters, dal cussagl da scoula,

genituors e da scolars svesa. La vendschadra e'l vendschader da quell'occurenza van il davomezdi da Chalandamarz sülla dmura d'attempats a schloppar la giaischla pella gliעד attempada. Quels han adüna ün grond gust da verer a quists giuvens a schloppar la giaischla cun ün tal schlantsch.

Il davomezdi ha lö il ballin da Chalandamarz pels uffants da scouline fin 4. classa. Els ballan e giouvan gös intant cha la musica suna. Tanteraint vegn mincha classa clomada ad üna marendina. Eir ils genituors sun bainvis il davomezdi.

La saira funcziuna quai ün pa oter. A partir da las ot e mez cumainza il bal pels gronds, vuol dir per quels da 5avla classa amunt. Ils scolars da la 9avla classa pon tscherner la musica e far ir las glüms sco ch'els lessan. La saira nun han ne magisters ne genituors plü il dret dad ir ill'aula, illa disco. Quista saira tocca be als scolars. Eir els ballan, chantan e gjodan la festa fin mezzanot.

Silvester

La saira da Silvester as radunan uffants da tuot il cumün intuorn ils bügls da cumün per arder oura l'on vegl - per laschar nodar lur barchinas fattas svesa. Da plü bod d'eiran quai barchinas fattas our d'üna scorzuna e miss lasura üna chandaila. Hozindi as vezza da tuottas sorts barchinas, grondas e pitschnas, da scorza e da plastic. I nu dependa da la barchina, tuot quai chi quinta es cha'ls uffants sajan cuntaints e possan giodair l'ultim di da l'on in flotta cumpagnia.

Quista tradiziun ha lö per tour cumgià da l'on vegl. Las glüminas sun ün simbol pella spranza. Quista spranza ans dess dar ün sguard inavo i'l on vegl. Id es eir la spranza da vulair verer ingio cha la vita ans maina.

Babania

L'üsanza da Babania a Sent vess lö dals 6 fin als 8 da schner. I's sto dir 'vess', cun quai cha quist'üsanza nun ha plü lö minch'on. La giuventüna va la saira tard tras cumün a ramassar tuot la roba chi nun es gnüda missa a lö. Da plü bod d'eiran quai impustüt üsaglias dals paur. La roba chi tocca pro üna chasa, sco per exaimpel la scua o il bankin davant porta, nu's das-cha tour. La roba chi vain ramassada vain missa aint in Plaz, e la glied sto ir il di davo a tscherchar lur utensils suot il mantun da roba. Eir scha quist'üsanza nun ha plü lö regularmaing, mettan quels da Sent a lö lur roba d'ürant ils dis da Babania, be pel cas scha la giuventüna vess listess da passar speravia la not.

Chalandamarz

A Sent vain l'üsanza da Chalandamarz eir festagiada als prüms marz. A bunura bod as ramassa tuot il s-chalin ot per ir giò Crusch e Sur En a chantar. Avant co chi tuornan darcheu sü Sent, survegnan els ün bun püschain giò Sur En.

Il cortegi sü Sent cumainza per tuot ils scolars a las nouv davant la baselgia, ingio ch'els chantan las prümas chanzuns. Ils uffants da prüm'e seguonda classa sun trats aint sco nanins. Ils scolars da terza fin sett'avla han aint la blusa da paura e sü üna chapütscha cotschna o ün chapè da paster. Quels d'ottavla classa sun ils chaschiers e quels da l'ultim on sun ils pasters. Il plü vegl mat e la plü veglia matta sun ils dirigents. Ils scolars fan ün gir tras

cumün ed aint a Schigliana s'inscuntran els cun quels da la scoulina, chi chantan cun els duos chanzuns. Ils uffants da scoulina chantan be in quel lö. Là survegnan tuots üna marena avant cha'l cortegi cuntinua. Las ultimas chanzuns chantan els pro la posta, ingio cha quels da la chascharia büttan dutscharias giò da lobgia.

A las duos cumainza il ballin pels pitschens. Ils pasters han l'incumbenza d'organisar alch gös da cumpagnia. Tradiziunala es la polonesa dals scolars e las scolaras da la tschinch'e ses'avla classa, chi ha lö pel davomezdi aint.

Il bal pels gronds cumainza a las ot e va fin a mezzanot. Eir la saira vain ballà e giovà gös per creschüts, ed ils uffants dal s-chalin mezdän fan amo üna jada lur polonesa.

La Traversada

Dal 1987 vaivan ün per amis l'idea d'organisar üna spassegiada pretensiusa da la Chamonna Fenga fin aint in Sesvenna. Sün quel traget as traversa tuot il territori da Sent, da là deriva eir il nom 'la Traversada'. La Traversada ha üna lunghezza da 34 kilometers ed intuorn 50 kilometers da prestaziun. La prüma Traversada es statta ün success ed i s'ha decis da tilla far mincha duos ons.

La Traversada ha lö adüna la prüma sonda da lügl. Il venderdi saira as chamina aint in Fenga e's mangia insembel üna buna tschaina. Sonda bunura, tanter las 04:30 e las 05:00, as mettan lura tuot las gruppas in viadi. Mincha gruppa consista d'almain duos persunas, e tour part po minchün, indigen ed ester, chi ha fini la scoula populara. In media as participeschan adüna intuorn 100 persunas, e la gronda part sun indigens. Las gruppas pon svesa decider il tempo. Quel di douvran ils plü svelts damain da

quatter uras e las gruppas chi piglian tuot ün pa plü pachific, douvran tanter 10 e 13 uras. Sül viadi daja posts, ingio chi's survain alch da mangiar e da baiver. La saira as staja amo in cumpagnia aint in Chamonna Sesvenna e's fa üna flotta saira. La dumengia a bunura as tuorna our d'Uina a Sur En, ingio cha'ls blers sun lura cuntaints da pudair ir a chasa e tgnair sü las chommas. Quista tradiziun plü moderna chi ha ün grond success, daja daspö passa 30 ons e vain mantgnüda inavant.

A Sent be rumantsch

„A Sent be rumantsch“ es ün proget chi dà pür daspö pacs ons L’idea deriva da la scriptura Angelika Overath. Dürant seis temp in America vaiva ella inscuntrà ün simil proget, nempe ün cuors chi imprometta da discuorrer be quella lingua chi’s voul impren-der per ün tschert temp. Dürant üna prelecziun da seis cudesch „Alle Farben des Schnees“, i’l qual ella ha descrit quist proget american, ha’la manià cha uschè alch füssa da far eir a Sent. Ils esters d’eiran inchantats ed i s’ha fat üna consultaziun e quels chi vaivan interess per quist proget han pudü suottascriver.

Ün pèr mais plü tard ha Angelika vulgü tour per mans quist proget, ed ha dumandà a quels chi vaivan suottascrit quella jada. Fingià il prüm on haja dat intuorn 40 annunzchas.

Il proget ha lö mincha duos ons dürant la seguond’eivna da november. Tour part po minchün. Ils participants vegnan alloggiats in famiglias, chi mettan a disposiziun stanzas libras. Per circa 1000.- francs pon els star ün eivna pro üna famiglia. In quel predsch es cumprais tuot: il cuors, il damangiar e dabai-ver, las pernottaziuns e las activitats dal davomezdi. Ils parti-cipants derivan da la Svizra, Germania, l’Ollandia, Italia, Norvegia, l’Ingalterra e perfin dal Giapun.

La prüma saira cur ch'els arrivan pro lur famiglia, stona suottascriber, tant l'ester sco eir las familias indigenas, chi nu discuorran tuot l'eivna ningün'otra lingua. Apunta be rumantsch! Quist'impromischiun vain tgnüda. Tuot la gliעד discuorra quell'eivna be rumantsch.

Ils participants chi nun han amo ingünas cugnuschentschas da la lingua rumantscha, ston discuorrer cun mans e peis. Las familias tachan per part eir sü scrittins tras tuot la chasa, per cha'ls giasts possan imprender plü svelto ils noms da la roba.

L'avantmezdi van tuots a scoula. I dà quatter gruppas da var 10 personas. Il davomezdi e la saira saja adüna ün program special. Els pon as participar ad activitats, saja quai ün cuors da cuschar, da ballar o teater, ün cuors da scriver creativ o eir üna gita sül Mot dals Set Mezdis. Minchatant as staja la saira da cumpania, ma pelplü sun tuots uschè stanguels chi van bod a dormir. In venderdi saira saja la festa finala cun musica e tschaina. Eir pel cumün da Sent ha quist proget ün effet positiv. Ils giasts discuorran be amo rumantsch, ed eir in butia vegna discurre be rumantsch culs claiants. Tuot ils participants survegnan ün tach cun sü ün R, uschè chi's sa, cha cun quella persona as stoja discuorrer be rumantsch.

Quist proget modern es dvantà tradiziun a Sent e varà lö cun grond success eir in avegnir.

Angelika Overath, inizianta dad „A Sent be rumantsch“

Cumedgia

L'üsanza da cumedgia vaiva lö in plüs cumüns. Hozindi es quist'üsanza ida in invlidanza. La cumedgia nun ha lö, sco otras üsanzas, regularmaing. Pro la cumedgia sto esser la dretta persona al dret lö. Sch'inchün dudiva ch'in cumün vaiva inchün l'intenziun da mazzar ün armaint grond, lura gniva provà dad ir ad involar la vacha o'l bouv. Impustüt la giuventüna e'ls maridats laivan involar quista bes-cha dal paur o da quel chi laiva mazzar sia be-scha. Eir scha quai d'eira ün secret, gniva adün'oura il fat. Schi gratiaiva d'involar l'armaint, schi das-chaivan „ils laders“ far üna festatscha. Pel solit gratiaiva a la giuventüna d'involar l'armaint. Cun quai cha la gronda part dals giuvenils d'eira be la fin d'eivna a chasa, d'eira da perchürar la bes-cha per part ün pèr

Hoz füt cumedgi'a Sent
das war so herrlich.
Ün bouv d'eira püschlä
so schön, so zierlich.

Manond intuorn cumün
mit Musikanten
il bouv quel giaiv'il prüm
die Narren rannten.

Rivats aint a Curtin
bei einem Hause
cul bouv gnit fat la fin
nach einem Schmause.

Il bouv quel gnit coppà
doch schlecht gelungen
bod füß el dal plaschair
davongesprungen.

La cuolpa dal fallà
das war ein Mädchen
chi staiva visavi
sein'm holden Schätzchen.

nots. Els manaivan la bes-cha in üna stalla, ingio ch'els „flicaivan“ sü tuot las fanestras e portas e faivan guardgia cun fuorchas e fotschs. Quai d'eira üna feivr'enorma quella jada! Ils maridats improvaivan nempe d'involar la bes-cha da la giuventüna, per ch'els pudessan far la festa. Ils giuvens vaivan dimena eir da star la not a far guardgia. Quai d'eira adüna tuot lustig, cun quai chi's d'eira in cumpagnia e's bavaiva eir l'ün o l'oter vin chod.

Il di avant cha la be-scha gniva mazzada daiva lura la gronda festa cun ün cortegi tras cumün. L'avantmezdi gniva la bes-cha decorada cun fluors. A las 13:00 gniv'la lura manada our d'stalla e manada dal „bacher“ tras cumün. Tuot la giuventüna pigliaiva part al cortegi. Ouravant giaiva la musica, segui da la vacha cul „bacher“, ils chavalgiants e quels chi schloppaivan la giaischla. Las lavunzas, chi gnivan eir nomnadas las strias, giaivan cun ün test plain charbun davo il cortegi. Minchün gniva s-charbunà; a la fin nu daiva ningün chi nu d'eira s-charbunà. Ils giasts chi nu savaivan da che chi's tratta, gnivan per part grits.

Cur cha'l cortegi d'eira a fin, as chantaiva la chanzun da la cu-medgia. La saira stuvaiva il paur, dal qual i d'eira gnü involà l'armaint, far üna tschaina per tuot ils giuvens. Els nu faivan quai invidas, ma i d'eira listess da pajar per tuot la giuventüna.

Quist'üsanza es ida a perder, causa ch'hozindi esa scumandà da far mezcha in chasa.

il „bacher“ cul armaint

ils s-charbunats

las lavunzas

Chalandamarz

A bunura da Chalandamarz as radunan tuot ils uffants davant la chasa da scoula. Tuots han aint la blusa da paur ed han cun sai üna s-chella. Il plü vegl es il dirigent e'ls conscolars sun chaschiers. Üna da las mattas veglias porta cun sai ün sach pella schelpcha. La schelpcha sun las dutscharias ch'els survegnan d'ürant il cortegi.

D'ürant il cortegi chantan els chanzuns e dischan sü il versin dal luf. A bunura van els cun ün taxi sü Avrona a chantar. Els tuornan a Sparsels, ingio ch'els chantan davant mincha chasa. Pro l'hotel Chastè daja üna buna marena cun cacau e panins. Davo marena cuntinuan els lur cortegi fin a mezdi. Davomezdi vegnan els transportats illas fracziuns plü dalöntschi davent. L'ultima fermativa es Vulpera. Vers las tschinch tuornan els darcheu pro la

chasa da scoula. Avant co ir a chasa scumpartan ils plü vegls la schelpcha. Quai sun adüna prunadas da dutscharias!

A las ot cumainza il bal. Mincha hotelier da Tarasp spordscha ün dessert pel büfè. Dürant la saira daja preschantaziuns dals scolars e musica da bal. Tuot ils scolars ston esser preschaints, eir quels dal schalin ot chi van insè a scoula a Scuol. Il bal düra fin mezzanot.

Tarasp es l'unica fracziun catolica dal cumün da Scuol. A Tarasp nu daja üsanzas specialas sco in oters cumüns, dimpersè plütost processions da la baselgia.

Corpus Domini

(Fronleichnam) La procession da „Corpus Domini“ ha lö 10 dis davo Tschinquaisma. Quella va da la baselgia sur Sparsels e ferma pro quatter uters chi vegnan miss sü pro'ls quatter crucifix chi's rechattan sün quist traget. Pro minchün vain let avant ün evangeli. La musica da Tarasp accompogna quista procession.

La Nossadonna d'avuost

(Maria Himmelfahrt) La procession da la „Nossadonna d'avuost“ ha lö als 15 d'avuost. Quista procession va sül listess traget sco la procession da „Corpus Domini“, ma sainza fermar pro'ls uters.

La Festa dals trais rais

(Bavaria) Als 6 da schner vaiva lö avant la fusiun mincha duos ons la saramantaziun dals ufficiants da cumün. Quai d'eira ün di da festa chi gniva imbelli da la società da musica, dal coro e dals ufants da scoula. Davo la saramantaziun d'eira tuot la populaziun preschainta e'ls rapreschantants dals cumüns vaschins invidats a mangiar.

Reglas per sunar ils sains

	sain da scoula	sain da mezdi	sain da not
Sent	7.50 sain da scoula 7 min 13.20 sain da scoula 7 min	12.00 sain da mezdi 10 min	dürant il temp da scoula: 19.30 7 min dürant las vacanzas da scoula: 20.30 7 min
Scuol	8.00 sain pitschen 6 min 13.20 sain pitschen 6 min	12.00 sain mezdan 6 min	dependa da la stagiun: sain da not 6 min
Tarasp	nu daja, pervi da las fracziuns sparpagliadas chi nu dudissan a sunar	lündeschdi fin sonda: 11.00 sain mezdan 4 min dumengia: 12.00 sain grond 4 min	lündeschdi fin marcurdi, venderdi e sonda: 20.00 sain mezdan 3 min gövgia e dumengia: 20.00 sain grond 3 min
Ftan	il sainin da scoula es in chasa da scoula e vain sunà dals scolars	12.01 tuots 3 sains 5 min	stà: 21.01 tuots 3 sains 4 min prümavaira ed utuon: 20.31 tuots 3 sains 4 min inviern: 20.01 tuots 3 sains 4 min
Ardez	8.00 sainet 4 min	12.00 sain grond 4 min	stà: 21.00 4 min 21.30 4 min inviern: 20.00 4 min
Giarsun	-	-	-
Guarda	sain grond (be d'inrar cur chi'd es scoula a Guarda)	12.00 sain grond 3 min	20.00 sain da not 3 min

	mortori	funeral	nozza
Sent	sain da mort 10 min	7.00 sain da mort 5 min tuots 5 sains (accumpagnamaint da funeral) 20 min	tuots 5 sains (urari tenor giavüsch) 10 min
Scuol	11.00 sain pitschen (per annunzchar il mortori) 6 min	11.30 sain grond, sain da mezdi e sain pitschen 5 min 13.20 tuots 4 sains 7 min 13.30 tuots 4 sains	tuots 4 sains (urari tenor giavüsch)
Tarasp	10.15 o 16.15 uffant: 7x sain pitschen (40s sunar, 20s posa) tuots 3 sains 2 min sain pitschen 2 min duonna: 7x sain pitschen (40s sunar, 20s posa) tuots 3 sains 2 min sain mezdan 2 min hom: 7x sain pitschen (40s sunar, 20s posa) tuots 3 sains 2 min sain grond 2 min	tuots 3 sains (accumpagnamaint da funeral) davent da la butia, da la posta veglia o da la chapella da mort fin pro la baselgia. Davo il cult divin sunan tuot ils 3 sains intant cha'l vaschè vain portà da la baselgia fin pro la fossa	12 min avant il cult divin: sunà sco la dumengia
Ftan	12.05 sain grond 5 min 16.00 sain pitschen	13.16 sain pitschen (per as reunir) 13 min 13.31 tuots 4 sains intant cha la bara vain portada our da chasa e manada in baselgia/sunteri	per as reunir in chasa: sain grond ca. 10 min per ir in baselgia: 13.50 sain pitschen e sain mezdan ca. 9 min
Ardez	9.00 sain mezdan 15 min	13.14 sain da not 15 min tuots 4 sains per ir in sunteri	tuot ils sains (urari tenor giavüsch) 10 min
Giarsun	-	-	-
Guarda	9.00 o 10.00 sain da not 5 min	10.00 tuots 3 sains 15 min 13.30 (fin cha'l vaschè o l'urna es aint illa terra e suoglià cun trais palas terra)	sain da not e sain pitschen (urari tenor giavüsch, avant co entrar) 5 min

	Silvester/Büman	sonda/sunasoncha	la dumengia (predgia)
Sent	tanter las 16.00 e mezzanot sunan minch'ura tuot ils 5 sains per 10 min	17.00 tuots 5 sains 10 min	8.45 sain da reuniun 10 min 10.00 tuots 5 sains 10 min
Scuol	23.50 tuots 4 sains 8 min 00.01 tuots 4 sains 9 min	17.00 tuots 4 sains 6 min	8.00 sain grond 5 min 9.00 sain mezdán 5 min 9.37 sain pitschen 5min 9.50 tuots 4 sains 5 min
Tarasp	sain grond Büman sco la dumengia	17.00 sain pitschen 2 min 17.02 sain mezdán 2 min 17.04 sain grond 2 min 17.06 tuots 3 sains 5 min	10.31 sain grond 4 min 10.48 sain pitschen 2 min 10.50 sain mezdán 2 min 10.52 sain grond 2 min 10.54 tuots 3 sains 4 min
Ftan	12.01 tuots 4 sains 28 min 17.01 tuots 4 sains 10 min 23.31 tuots 4 sains 28 min 00.01 tuots 4 sains 28 min 12.01 tuots 4 sains 28 min	17.01 tuots 4 sains 10 min	8.01 sain pitschen 4 min 8.05 sain mezdán 4 min 9.31 sain da mezdi 9 min 9.50 tuots 4 sains 5 min
Ardez	tuots 4 sains 11.45 30 min 16.00 ca. 20 min	tuots 4 sains 10 min	8.00 tuots 4 sains 4 min 9.30 tuots 4 sains 4 min 9.50 tuots 4 sains 4 min cun sortir da baselgia suna il sain grond per 2 min
Giarsun	a partir da las 23.00 fin ca. mezzanot a partir da las 00.00 fin ca. 01.00	-	be 1 jada l'on predgia
Guarda	22.30 tuots 3 sains fin ca. mezzanot 00.03 tuots 3 sains ca. 50 min	12.00 tuots 3 sains 5 min	7.45 sain grond e sain da not 3 min (predgia adura) 8.30 sain grond e sain da not 3 min (predgia tard)

© Sara Rauch, 2017
Editor: Cumün da Scuol, 2018
Composiziun: e-grafica
Stampa: Gammeter Media AG

